

ЄВГЕН КОНОВАЛЕЦЬ У ЛУЦЬКОМУ ТАБОРІ ДЛЯ ІНТЕРНОВАНИХ (грудень 1919 – березень 1920 рр.)

Іван Хома

Інститут гуманітарних і соціальних наук
Національний університет “Львівська політехніка”
khomaivan@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-4607-7065>

© Хома І., 2018

Розкрито перебування та діяльність Є. Коновальця в організованому поляками таборі для інтернованих, куди він потрапив у середині грудня 1919 р. разом із частиною особового складу Групи СС армії УНР, якою і командував. Після цієї події військово формування Січових стрільців більше не відновиться.

Ключові слова: Євген Коновалець, Андрій Мельник, Стрілецька рада, Січові стрільці, інтерновані, Луцьк.

YEVGEN KONOVALETS IN THE LUTSK CAMP FOR THE INTERNISTS (december 1919 – march 1920)

Ivan Khoma

Institute of the Humanities and Social Sciences
Lviv Polytechnic National University
khomaivan@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-4607-7065>

© Khoma I., 2018

The study of historical figures, which is associated with the creation and development of various processes that have determined historical changes, require special attention. After all, each stage of the activity of such figures is decisive, it provides an opportunity to understand the sequence of actions, decisions, etc., the environment that helped, supported or criticized. In this context, the objective is to deal with the almost 3.5-month history of E. Konovalts's stay as a former commander of the SS Army Group of the Ukrainian People's Republic and his entourage in a camp for interned in Lutsk. E. Konovalts, officers and ordinary soldiers were in the camp for interned in Lutsk from the middle of December 1919 – until mid-March 1920. E. Konovalts, commanders and soldiers of the SS group of the army of the Ukrainian People's Republic were interned by the Polish. After internment, this military formation will no longer resume its activities. Staying in a camp in Lutsk will be an important stage for Y. Konovalts and his entourage in understanding the events that took place in Ukraine and took place in the cities of the concentration of Ukrainian state centers (Warsaw, Vienna and Prague), as well as preparation for new organizational forms of activity in the struggle for independence. They assumed responsibility for organizing a new military unit on the basis of one of the camps of interned Ukrainians in Czechoslovakia to move to the territory of the UPR.

Key words: Yevhen Konovalts, Andriy Melnyk, Sichovi stril'tsi, interned, Lutsk.

Постановка проблеми та стан її вивчення.

Дослідження історичних постатей, які пов'язані зі створенням та розвитком різного характеру процесів, що визначали історичні зміни, потребують особливої уваги, адже кожен етап діяльності таких постатей є визначальним, дає можливість розуміти послідовність вчинків, рішень тощо, оточення, що допомагало, підтримувало або критикувало.

У цьому контексті **поставлено за мету** розібратись із майже 3,5-місячною історією пере-

бування Є. Коновальця, як колишнього командувача Групи СС армії УНР та його оточення в таборі для інтернованих у Луцьку.

Ця проблема в сучасній історіографії частково досліджена в працях М. Ковальчука та І. Хоми.

Виклад основного матеріалу. Приблизно 7–9 грудня 1919 р. нечисельний особовий склад Групи СС із командувачем Є. Коновальцем інтерновано польськими військами на станції Миропіль та

направлено до Рівного. Інтернуванню були піддані вояки і інших частин Дієвої армії УНР. 19 грудня інтернованих переправили до табору в Луцьк. У Рівному у шпиталі вдалось для лікування залишити багато хворих на тиф [С. С. Трагедія, 1920: 130–131]. Лікуватись залишилися А. Мельник, М. Матчак та інші.

У таборі в Луцьку були відсутні умови для проживання та лікування, а зима та епідемія тифу змушували, насамперед, вести боротьбу за виживання. У холодних бараках, на сні розташовувались хворі та здорові. Станом на 20 грудня в таборі було 3 хворих на тиф, а станом на 4 січня 1920 р. 350 хворих, з них 100 старшин [С. С. Трагедія, 1920: 130–131].

24 грудня 1919 р. Є. Коновалець, дізнавшись із преси, що заступник А. Лівницького (на той час поєднував посади заступника Голови Ради міністрів УНР, Міністра закордонних справ УНР та голови Дипломатичної місії УНР у Польщі) В. Старосольський перебуває у Варшаві, написав йому листа, де прохав повідомити, що діється в світі, яка доля може чекати стрільців найближчим часом, а також просив надіслати якісь інструкції. В іншому разі, просить дістати дозвіл на проїзд до Варшави. Для того, щоб В. Старосольський був поінформований про стан справ у Луцьку пише, що в таборі перебувало "... 196 самих кращих стрілецьких старшин і більше як 400 стрільців". Також зазначив, що "нашим завданням в даний момент здержати їх всіх разом, аби в цей спосіб зберегти нам стрілецький апарат. Плямистий тиф, який дуже поширюється так серед старшин як і стрільців забирає там щоденно велике число..." [2]. На листі зазначено, що В. Старосольський відповів на лист 9 січня 1920 р.

Для організації життя у таборі Є. Коновалець перейняв керівництво ним і приділив багато зусиль, щоб створити якісь умови для проживання та лікування хворих. Насамперед вдалось відо-кремити хворих від здорових [Коновалець, 2002: 45].

У листі в Рівне до А. Мельника 31 грудня 1919 р., не спостерігається паніки, висловлює радість від всього стрілецького товариства в Луцьку з приводу покращення його та М. Матчака здоров'я, просить висловити свою думку щодо майбутнього стрільців. З листа довідуємось, що не дав про себе знати Я. Чиж, який поїхав зі штабом С. Петлюри [Листи Євгена Коновальця, 2011: 378].

2 січня 1920 р. Є. Коновалець надіслав черговий лист А. Мельнику в Рівне, де окрім слів про очікування вирішення справи інтернування, інформує про створення комітету з порятунку хворих. Із листа довідуємось, що комунікацію між ними виконували Т. Мамчур і К. Кушнірук. Є. Коновалець прохав А. Мельника, щоб той повідомив Т. Мамчура, що він має передати К. Кушнірукові 2000 російських

рублів із 4000, які йому було видано [Листи Євгена Коновальця, 2011: 379].

Станом на 4 січня 1920 р. інтерновані в Луцьку продовжували залишатись без контактів із вищим військовим керівництвом УНР. Є. Коновалець у листі, від 4 січня, до голови гуманітарної організації "Горожанського комітету" у Львові С. Федака прохав "по можливості скомунікуватись з Головним Отаманом і передати йому наше прохання. Чим скоріше вирішити дальшу нашу судьбу" [5].

Тільки 5 січня до Луцьку надійшла перша телеграма з Варшави, де було вказано, що в розпорядження С. Петлюри повинен приїхати М. Безручко. Для того, щоб обговорити директиви з якими М. Безручко повинен їхати до Варшави, скликали Стрілецьку раду. Інформуючи про цю телеграму А. Мельника, Є. Коновалець зазначав, що є підстави думати, що їхнє становище скоро покращиться. Однак, особливо хвилювало, що не відомо про місце перебування Я. Чиж [Листи Євгена Коновальця, 2011: 380].

6 січня 1920 р., перед Різдвяною вечерею, Є. Коновалець знову зібрав Стрілецьку раду в складі Р. Сушка, М. Безручка, В. Змієнка, Ю. Отмарштейна, Р. Дашкевича, В. Кучабського, В. Чорнія, Г. Гладкого та інших. На початку виступу Є. Коновалець наголосив на тому, що "... завдання наради дати відвічальне рішення ... котрі стосуються стрілецької справи". Після цього звернув увагу на те, що на тлі спроб Є. Петрушевича через А. Денікіна зблизитись із Антантою, ініціативи деяких урядовців УНР встановити порозуміння з більшовиками та переговорів С. Петлюри з Польщею, рішення стрілецтва може бути дуже важливим для долі "нашої держави". До перших двох напрямів Є. Коновалець серйозно не ставився, а до миру з Польщею був категорично негативно налаштований. Щоб не помилитись із вибором сторони, яку потрібно підтримувати, запропонував: "... щоб у цей момент стрілецтво явилось в Україні як безпартійна, але різко самостійницька організація, котра змогла б об'єднати розпоршені в різних таборах наші сили". Під час дискусії слово взяв В. Кучабський: "... всі дотеперішні досвіди кажуть, що ще прийде момент об'єднаного завдання стрілецтва. У цей час в Україні повинно явитись стрілецтво як якась четверта сила, котра не має нічого спільного з теперішніми трьома ..." [Biblioteka Narodowa: 863–868].

Саме навколо цієї тези про січове стрілецтво, як четверту самостійницьку силу, що має об'єднати розпоршені по різних таборах українські сили, працюватиме Стрілецька рада наступні 6–7 місяців. Це буде доволі амбітна та перспективна заява, яка передбачатиме об'єднання українських військових у таборах для інтернованих та полонених, переведення

в Україну для продовження війни з більшовиками. Однак втілити в життя це не вдасться.

7 січня на засіданні Стрілецької ради присутні прийшли до згоди, що в політичній ситуації, яка склалась, Є. Коновалець не повинен брати участі в формуванні влади, а також необхідно чим більше старшин висилати на схід [Biblioteka Narodowa: 867]. Того ж дня, Є. Коновалець підготував листа В. Старосольському, який передав через М. Безручка, що їхав до Варшави. У листі прохав, висловити думку, як стрілецтву потрібно вчинити в ситуації, що склалась. Також просив допомогти з отриманням дозволу для виїзду за кордон, “для якої цілі ще не ясно”. У листі зазначено, що відповідь на лист В. Старосольський дав 20 січня 1920 р. [7].

8 січня до Луцька прибув Я. Чиж із наказом від С. Петлюри про переєстрацію всіх старшин і стрільців у Рівному і Луцьку. Є. Коновалець здивувався, що до наказу немає доповнення про фінансування, а також дозволу на вільний проїзд між цими містами [Листи Євгена Коновальця, 2011: 380–381].

9 січня на черговому засіданні Стрілецької ради вже були відсутні М. Безручко, В. Змієнко, які 8 січня виїхали до Варшави, Ю. Отмарштейна та П. Пасіка. Метою засідання було вирішення поточних справ [Biblioteka Narodowa: 863–868].

За більше ніж місяць перебування голови Директорії та Головного отамана військ УНР С. Петлюри та дипломатичної місії, очолюваної А. Лівичким у Варшаві, з польською стороною було досягнуто певних домовленостей в напрямку військової співпраці. Інституцією, яку було створено для організації матеріальної та моральної допомоги українським військовополоненим та інтернованим, а також вирішення інших питань та проблем, стала військова секція при українській дипломатичній місії у Польщі. Секцію створили за наказом голови Директорії та головного отамана військ УНР, 12 грудня 1919 р. у Варшаві. Доволі швидко було сформовано штат комісії, забезпечено фінансування та визначено першочергові справи, що потребували вирішення. Так, 2 січня 1920 р. у польському військовому міністерстві відбулася спеціальна нарада, присвячена справі формування українського війська. За результатами наради врегулювали статус українських вояків, котрі перебували в Польщі та підконтрольних їй українських землях. Їх статус трактувався як “військових осіб сторонньої заприязненої держави” й ставитися доброзичливо та прихильно, як до “братів по зброї”. Центром формування українського війська визначався Ланцут. Місцевий табір для полонених офіційно перейменовувався на збірний пункт. 10 січня у Варшаві командиром з'єднання був призначений підполковник М. Безручко. Прибувши до збірного пункту у Ланцуті, він приступив до виконання

покладених на нього обов'язків [А. Руккас, М. Ковальчук, 2003: 130–133].

Очевидно, що приїзд М. Безручка з табору в Луцьку до Варшави вплинув на розуміння міри жакливого становища полонених та інтернованих українців у таборах Польщі. 26 січня 1920 р. військова секція підготувала меморандум дипломатичній місії УНР у Польщі, яка адресувала його міністерству закордонних справ Речі Посполитої. У меморандумі, переважно, описано, відсутність умов для лікування хворих на тиф, дуже високий рівень смертності серед військових армії УНР, що перебували в таборах Ланцута, Луцька, Рівного [А. Руккас, М. Ковальчук, 2003: 134].

Приблизно в третій декаді січня 1920 р. табори в Луцьку та Рівному відвідав виконувач обов'язки Голови Ради міністрів УНР та голова дипломатичної місії УНР у Польщі А. Лівичкий [Спростування, 1920: 227].

У Варшаві на той час перебував А. Мельник, якому 2 лютого з Луцька писав Є. Коновалець. Він інформував, що старшин січових стрільців, які були у Львові, відправили в табір до Вадовиць. Попри те, що офіційний рапорт було надіслано міністру військових справ В. Сальському, Є. Коновалець просив А. Мельника, за можливості, вирішити це питання так, щоб їх відпустили додому або відправили в Ланцут. Аргумент, що арештовані, хоч і галичани, але вони громадяни УНР і проти польських військ не воювали. Крім того, Є. Коновалець просив остаточно вирішити долю стрільців у Луцьку та “гроші обов'язково привезіть, а то буде катастрофа” [Листи Євгена Коновальця, 2011: 381]. Швидше за все інформацію про стрільців у Львові надав І. Даньків, який 15 лютого в Луцьку представив звіт про перебування стрільців у таборах Вадовиць, Ланцута та Львова [Biblioteka Narodowa: 875–876].

Щодо коштів, то 3 лютого видано постанову до уповноваженого уряду УНР у Кам'янці-Подільському про асигнування 12 млн. гривень із державної скарбниці для виплати заробітної платні за грудень 1919 р. і січень 1920 р. військовослужбовцям у Рівному і Луцьку та покращення їхнього загального становища. Кошти потрібно видати готівкою на руки отаману А. Мельнику, помічнику командира Групи СС. Освоєння коштів для покращення умов перебування інтернованих слід реалізовувати через створені комісії. У Рівному комісію повинен очолити полк. Є. Мишковського, а в Луцьку отамана Є. Коновальця. Хоча у зверненні, в якому посилаються на згадану постанову, до уповноваженого уряду УНР у Кам'янці-Подільському, йдеться про 6 млн. карбованців [10].

3 Варшави А. Мельник поїхав до Кам'янці-Подільського, а потім відвідав Рівне та Луцьк. Ця робоча поїздка тривала з 3 до 27 лютого [Ковальчук М. 2010: 136]. 2 лютого А. Мельнику видано

937,5 крб. добових [12]. Про те, скільки коштів вдалось привезти в табори, встановити не вдалось.

На тлі налагодження контактів з керівництвом УНР, отримання фінансової допомоги, формування чіткішого розуміння, як розвиваються українсько-польські відносини, яка ситуація на окупованих більшовиками українських землях, Є. Коновалець та його оточення почало більш предметно працювати над продовженням активної організованої діяльності. Насамперед вони повернулись до ідеї приєднатися до Української стрілецької бригади в Німецькому Яблонному, що в Чехословаччині. Рішення про це було прийнято на Стрілецькій раді в Луцьку 27 лютого 1920 р. [Biblioteka Narodowa: 870].

У Німецькому Яблонному перебували військові загони УГА, що в травні 1919 р. перейшли під тиском переважаючих польських військ на територію Чехословаччини. Особовий склад становив понад 4 тисячі військових. Офіційно ця частина галицької армії отримала назву “Українська бригада в Німецькім Яблонні”. Командиром був полковник А. Варивода, а з листопада 1920 р. В. Курманович [Павленко М., 1999: 113].

Зі слів Є. Коновальця, “наші ж думки були прості: Українську бригаду в Чехословаччині треба поповнити всіма українськими вояками, що перебувають за кордоном, – галицькими й наддніпрянськими – і створити велику військову одиницю (найменше одну дивізію). Цей відділ треба було б у випадку польсько-українського походу на Київ перевести на Україну не через Польщу, а через Румунію, найкраще в район Одеси. Якщо поляки втримались би на Україні, тоді треба було б мати якусь свою військову силу, що організована й озброєна ... у протизагони польській силі”. С. Петлюрі подали заяву, з вказаними намірами перевезти бригаду з Німецького Яблонного в Україну та сформувати нову формацію Січових стрільців [Коновалець, 2002: 46].

У цьому контексті Є. Коновалець отримав дозвіл на виїзд до Варшави. 5 березня свої повноваження керівника Українського гарнізону м. Луцька передав Р. Сушку [Biblioteka Narodowa: 878].

10 березня Р. Сушко вивіз усіх Січових стрільців, чисельністю 160 старшин та 380 стрільців з Луцька, через Львів до Ланцута [Переїзд Січових стрільців, 1920: 4]. Частина стрільців була включено до 1-ї (6-ї) Стрілецької дивізії під командуванням М. Безручка. У цій дивізії 31 березня Р. Сушка призначили командиром 16 бригади цієї дивізії. Інша частина стрільців повернулася у Галичину або переїхали до Чехословаччини.

Висновки. Отже, після інтернування поляками командування та особового складу Групи СС, що не залишилися на окупованій більшовиками УНР, це військове формування більше не відновить своєї

діяльності. Перебування в таборі для інтернованих у Луцьку стане важливим етапом для Є. Коновальця та його оточення в осмисленні подій, що відбулись в Україні та відбувались вже в містах зосередження українських державних центрів (Варшава, Відень та Прага), а також підготовкою до нових організаційних форм діяльності в боротьбі за незалежність. Йдеться, про те, що вони взяли на себе відповідальність за організацію, на базі одного з таборів інтернованих українців у Чехословаччині, нової військової частини для переведення на територію УНР.

1. Трагедія С. С. // Воля. Тижневик. – Січень 1920 р. – Т. 1. – Число 3. – С. 130–131.
2. Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі ЦДІА). – Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 514. – Арк. 6 зв.-7.
3. Коновалець Є. Причинки до історії української революції. – Львів, 2002. – 62 с.
4. Листи Євгена Коновальця до Андрія Мельника (1919–1922 рр.) // Андрій Мельник. 1890 – 1964. Спогади. Документи. Листування / Упорядник О. Кучерук, Ю. Черченко. – Київ, 2011. – С. 378.
5. ЦДІА України, м. Львів. Ф. 462. О. 1. Спр. 235. Арк. 2 зв.
6. Biblioteka Narodowa w Warszawie. – Archiwum im. Tarasa Shevchenki. – M/f. 92256. – Str. 863–868.
7. ЦДІА України, м. Львів. Ф. 360. О. 1. Спр. 514. Арк. 8–9 зв.
8. Руккас А., Ковальчук М. Діяльність військової секції при українській дипломатичній місії у Варшаві // Київська старовина. – вересень–жовтень 2003, № 5 (353). – С. 130–133.
9. Спростування А. Ливицького. – Воля. – Т. 1, Ч. 5. – Січень 1920. – С. 227.
10. ЦДІА України, м. Львів. Ф. 581, Оп. 1, Спр. 31, Арк. 60.
11. Ковальчук М. На чолі Січових стрільців. Військово-політична діяльність Є. Коновальця в 1917–21 рр. – К., 2010. С. 136.
12. ЦДІА України, м. Львів. Ф. 581, Оп. 1, Спр. 63, Арк. 27.
13. Павленко М. Перебування угруповань Української галицької армії на території Чехословаччини (1919–1923 рр.) // Український історичний журнал. – № 2. – 1999. – 113–124 с.
14. Переїзд Січових Стрільців через Львів // Вперед. – 11 березня 1920. – С. 4.

References

1. SS tragedy (1920), Will, Weekly, January, volume 1, No. 3, p. 130–131.
2. Central State Historical Archive of Ukraine, Lviv (CSHA), F. 360, Desc. 1, C. 514, p. 6 зв.-7.
3. Konovalets Ye. (2002), Reasons for the history of the Ukrainian revolution, Lviv, 62 p.
4. Letters from Yevgeny Konovalets to Andriy Melnyk (1919–1922) (2011), Andriy Melnyk. 1890–1964. Memoirs. Documents Correspondence, Kyiv, p. 378.
5. CSHA, Lviv, F. 462, Desc. 1, C. 235, p. 2 зв.
6. National Library in Warsaw, Archives of the Taras Shevchenko, M/f. 92256, pp. 863–868.
7. CSHA, Lviv, F. 360, Desc. 1, C. 514, p. 8–9 зв.
8. Rukkas A., Kovalchuk M. (2003), Activities of the military section at the Ukrainian diplomatic mission in Warsaw, Kyivan antiquity, september-october, No. 5 (353), p. 130–133.
9. Refutation of A. Liviysky (1920), Volya, T. 1, Ч. 5, January, p. 227.
10. CSHA, Lviv, F. 581, Desc. 1, C. 31, p. 60.
11. Kovalchuk M. (2010), At the head of the Sichovykh stril'tsiv. Military-political activity of Ye. Konovalets in 1917–21, Kyiv, p. 136.
12. CSHA, Lviv, F. 581, Desc. 1, C. 63, p. 27.
13. Pavlenko M. (1999), The presence of factions of the Ukrainian Galician Army on the territory of Czechoslovakia (1919–1923), Ukrainian Historical Magazine, No. 2, p. 113–124.
14. Moving the Sichovykh Stril'tsiv through Lviv (1920), Vpered, 11 march, p. 4.